

DE BELLE EPOQUE VAN HET BELGISCHE (STRAF)RECHT. KOPLOPER OF WIELTJESZUIGER?

MAARTEN VANKEERSBILCK

1. Inleiding

Bij de studie van de zogenaamde Belle Epoque (1870 – 1914) mag het strafrecht niet ontbreken. De ontwikkelingen die deze rechtstak (en aanverwante wetenschappen) in deze periode doormaakte(n), weerklonk(en) immers tot diep in de twintigste eeuw. Zo gold de wet op de voorwaardelijke invrijheidsstelling van 1888 tot 1998 toen in de nasleep van de zaak-Dutroux de wet gewijzigd werd,¹¹² werd de wet op landloperij en bedelarij uit 1891 pas in 1993 afgeschaft,¹¹³ vormde de wet op de bescherming van de maatschappij uit 1930 de basis voor de gelijknamige wet uit 1964¹¹⁴ en leidde de wet op de kinderbescherming uit 1912 tot de jeugdbeschermingswet van 8 april 1965.¹¹⁵

In deze bijdrage ligt de focus op een aantal vooraanstaande figuren uit de Belgische strafrechtswetenschap en wordt nagegaan in welke mate zij voorlopers zijn/waren binnen hun vakgebied. Hierbij wordt onder meer gekeken naar de internationale organisaties waar zij deel van uitmaakten. Ten slotte wordt onderzocht in hoeverre de Belle Epoque een bloeiperiode was voor deze rechtstak en volgt er een klein overzicht van de belangrijkste wetgevende innovaties van deze periode. Maar eerst dringt zich een korte schets van het strafrechtsdenken in de Belle Epoque op.

2. Het strafrechtsdenken in de Belle Epoque

Het uitgangspunt van het zogenaamde klassieke strafrecht was de strafbare daad. Die werd in het Strafwetboek van 1867 omschreven en beschouwd als de veruitwendiging van de morele verantwoordelijkheid van de delinquent, de schuld. De individuele morele verantwoordelijkheid rechtvaardigde de straf en daartoe werd de strafmaat bepaald in datzelfde Strafwetboek en als het ware automatisch toegepast door de strafrechter, die slechts de keuze had tussen de

¹¹² Loi 31 mai 1888 établissant la libération conditionnelle dans le système pénal, *BS* 3 juni 1888, 01606 (hierna: ‘wet Lejeune’).

Marc Dutroux werd ondanks negatief advies van het openbaar ministerie in 1992 voorwaardelijk in vrijheid gesteld door de toenmalige minister van Justitie, Melchior Wathelet (sr.). Deze feiten werden bekend tijdens het proces-Dutroux en onder druk van de publieke opinie werd de wet gewijzigd opdat niet meer de minister zelf maar de commissies voor de voorwaardelijke invrijheidsstelling over de invrijheidsstelling zouden beslissen. Voorts werd de noodzaak van een reclasseringsplan ingevoerd en werden de voorwaarden voor seksuele delinquenten verstrengd.

Wet van 18 maart 1998 tot instelling van de commissies voor de voorwaardelijke invrijheidsstelling, *BS* 2 april 1988, 10017 en volgende.

¹¹³ Loi 27 novembre 1891 pour la répression du vagabondage et de la mendicité, *BS* 3 december 1891, 03531 (hierna: ‘landloperswet’).

¹¹⁴ Respectievelijke Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en gewoontemisdadigers, *BS* 11 mei 1930, 2447 (hierna: ‘wet bescherming maatschappij’) en Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en de gewoontemisdadigers, *BS*, 17 juli 1964, 7818 en volgende.

¹¹⁵ Wet van 15 mei 1912 op de kinderbescherming, *BS* 27 mei 1912, 3457 (hierna: ‘kinderbeschermingswet’); Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, *BS* 15 april 1965, 4014 en volgende.

wettelijke minima en maxima.¹¹⁶ Deze klassieke benadering van het strafrechtsdenken kwam eind negentiende eeuw onder druk te staan toen de economische crisis toesloeg in de geïndustrialiseerde landen. De snelle industrialisering, de demografische transitie en de migratiestromen van platteland naar stad zorgden voor een grote toename van het volume van misdaad. Toen de wetgevers in een eerste repressieve reactie de reikwijdte en maat van de straffen verhoogden, kwamen zowel de werking van het gerecht als de gevangenispopulatie onder druk te staan.¹¹⁷

Tegelijk beleefde het positivisme een *boom* met grote ontwikkelingen in een aantal wetenschappen zoals de fysiologie, de antropologie, de psychiatrie, de sociologie,... Het gebruik van de positivistische methode leidde hier ook tot het ontstaan van een nieuw mensbeeld: dat van de mens als gedetermineerd wezen. Al deze nieuwe inzichten droegen op hun beurt bij tot de ontwikkeling van een nieuw wetenschapsdomein, de criminologie. De nadruk lag daarbij in de eerste plaats op het onderzoek naar de oorzaken van criminaliteit en meer in het bijzonder naar de studie van de delinquente persoonlijkheid. Achtereenvolgens waren er de school van de criminele antropologie (met onder meer Cesare Lombroso),¹¹⁸ de sociologische school van Lyon (met Tarde en Lacassagne) en de bio-sociologische school van Enrico Ferri.¹¹⁹

Ook in België zat men niet stil en ontstond er aan de Université Libre de Bruxelles (ULB) een ware *hub* van mensen met gedeelde interesses in de criminologie, zoals fysioloog professor Paul Héger,¹²⁰ psychiater Auguste Ley

¹¹⁶ B. DE RUYVER, "De transformatie van het Belgisch strafrecht tegen de achtergrond van de politieke en sociaaleconomische ontwikkelingen in het laatste kwart van de negentiende eeuw" in D. HEIRBAUT en D. LAMBRECHT (eds.), *Van oud en nieuw recht, handelingen van het XXVde Belgisch-Nederlands Rechtshistorisch congres*, 1998, Mechelen, Kluwer, 194.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ Cesare Lombroso (Ezechia Marco Lombroso), (°Verona 6/11/1835, †Turijn 19/10/1909). Zijn bekende boek *'L'uomo delinquente'* dateert van 1876. Lombroso linkte het criminele denken aan een fysiologische degeneratie, die bovendien ook waargenomen kon worden aan de hand van uiterlijke kenmerken.

¹¹⁹ Enrico Ferri (°San Benedetto Po 25/02/1856, †Rome 12/04/1929). De Ruyver omschrijft Ferri's opvattingen als volgt: "*Enrico Ferri koos in de dualiteit individu/samenleving resoluut voor de samenleving en ging op zoek naar een beter antwoord op de vraag: hoe kan de samenleving zich beveiligen tegen delinquent gedrag? Het misdrijf was voor Ferri een symptoom van een onderliggend probleem dat met maatregelen van individuele criminele profylaxie kon worden weggewerkt. Op voorwaarde dat tezelfdertijd de voedingsbodem (armoede, huisvesting, gezondheidszorg, alcoholisme) werd aangepakt met sociale maatregelen.*" B. DE RUYVER, "Het strafrechtelijk beleid in een postmoderne samenleving", in *Update in de criminologie, het strafrechtstelsel in de laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, 156. Naast zijn betrokkenheid bij de UIDP was Ferri ook actief op de internationale penitentiaire congressen. Op beide fora zal hij in contact gekomen zijn met Jules Lejeune. Enrico Ferri was bovendien tussen 1895 en 1905 *visiting professor* aan de Université Nouvelle van Brussel. Zie over dit alles H. CARTON DE WIART, "Enrico Ferri et Jules Lejeune. Leur influence sur la réforme pénale en Belgique" in *Revue de droit pénale*, Bruylant, Brussel, 1929, 157-162.

B. DE RUYVER, "De transformatie van het Belgisch strafrecht tegen de achtergrond van de politieke en sociaaleconomische ontwikkelingen in het laatste kwart van de negentiende eeuw" in D. HEIRBAUT en D. LAMBRECHT (eds.), *Van oud en nieuw recht, handelingen van het XXVde Belgisch-Nederlands Rechtshistorisch congres*, 1998, Mechelen, Kluwer, 206 e.v..

¹²⁰ Ook Paul Héger was een prominent lid van de UIDP. Zie *infra*.

en professor in de gerechtelijke geneeskunde Fernand Héger-Gilbert. Eerder werd in 1890 aan deze universiteit de *Cercle universitaire de Criminologie* opgericht door o.a. Adolphe Prins, Henri Jaspar en Léon Hennebicq.¹²¹ Dit heterogene gezelschap was illustratief voor de multidisciplinariteit die deze nieuwe discipline tekende. Brussel, en bij uitbreiding België,¹²² bleef op het internationale toneel overigens een belangrijke rol spelen. Zo ontving de stad onder andere de eerste bijeenkomst van de *Union internationale de droit pénal (UIDP)* in 1889,¹²³ het derde *Congrès internationale d'Anthropologie criminelle* in 1892,¹²⁴ het Internationaal Penitentiair congres in 1900¹²⁵ en een tweede maal een bijeenkomst van het UIDP in 1910.

De voedingsbodem voor nieuwe ontwikkelingen in de strafrechtswetenschap was dus aanwezig, zowel nationaal als internationaal, met het engagement van wetenschappers uit verschillende disciplines. Er was echter nood aan een charismatisch persoon met voldoende autoriteit in zowel wetenschappelijke kringen als in het publieke leven om ook op wetgevend vlak resultaten te boeken. Die figuur kwam er in de persoon van Adolphe Prins.¹²⁶ Door zijn centrale rol in de ontwikkeling van de criminologie¹²⁷ op zowel internationaal als Belgisch niveau had hij met zijn theorie van het sociaal verweer invloed op het beleid van achtereenvolgens de ministers van Justitie Lejeune, Renkin, Carton de Wiart en Vandervelde.¹²⁸ In deze theorie maakte hij een synthese van

¹²¹ Een jaar eerder werd ook de *Société de médecine légale de Belgique* opgericht, naar analogie met de internationale organisatie.

¹²² Ook Antwerpen ontving een sessie van de UIDP in 1894, waar onder meer de hervorming van het gevangeniswezen op het programma stond. B. DE RUYVER, "Het strafrechtelijk beleid in een postmoderne samenleving", in *Update in de criminologie, het strafrechtstelsel in de laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, 155 e.v..

¹²³ Zie *infra* en *Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal*, J. Guttentag, Berlin, 1889.

¹²⁴ Zie "Troisième Congrès Internationale d'Anthropologie criminelle" in *Archives d'Anthropologie Criminelle*, Lyon, Stock, 1892, tome VIII, 465 – 591. Lejeune was hier één van de keynote speakers en kon er zijn filosofie over de plaats van landelopers, bedelaars, kinderen en abnormalen in het strafrechtstelsel uiteenzetten. En zie *infra*.

¹²⁵ Zie *Actes du Congrès Pénitentiaire International de Bruxelles. Août 1900*, Imprimerie Staempli & cie, Berne, 1901.

¹²⁶ Over Adolphe Prins zie M. VAUTHIER, "Notice sur Adolphe Prins" in *ACADEMIE ROYALE DE BELGIQUE* (ed.), *Annuaire* 1922, Brussel, 1922, 33-74. Adolphe Prins (°Brussel 02/11/1845, †Ixelles 29/09/1919) vervoegde de balie van Brussel op 8 april 1868 maar stopte als advocaat in 1883 en legde zich toe op het departement justitie waar hij inspecteur-generaal werd van het gevangeniswezen. Hij vervulde die functie tot in 1917. Sinds 2 juli 1878 was hij ook professor strafrecht en strafprocesrecht aan de ULB waar hij les bleef geven tot 1 februari 1919. Prins was ook voorzitter van het *Institut International de Droit Pénal* en hij maakte deel uit van de *Conseil permanent de législation*. Zie ook S. CHRISTAENSEN, "Adolphe Prins (1845-1919)" in C. FIJNAUT (red.), *Gestalten uit het verleden: 32 voorgangers in de strafrechtswetenschap, de strafrechtspleging en de criminologie*, Brussel, Kluwer, 1993, 109-123 en P. MARY, en P. VAN DER VORST, (eds.), *Cent ans de criminologie à l'ULB : Adolphe Prins, l'Union internationale de droit pénal, le Cercle universitaire pour les études criminologiques*, Brussel, Bruylant, 1990, 328 p.

¹²⁷ Naast stichter van de UIDP werd hij later ook voorzitter van dit orgaan.

¹²⁸ Prins genoot de steun van de verschillende partijen om zijn ideeën te verwezenlijken. Zo waren er bij de katholieke partij Jules Lejeune (minister van Justitie tussen 1887 en 1894) en Henri Carton de Wiart (minister van Justitie tussen 1911 en 1918). Bij de socialisten was er Emile Vandervelde (minister van Justitie tussen 1919 en 1922) en bij de liberalen genoot Prins de steun van Henri Jaspar en Paul Janson.

de abstracte wilsvrijheid van de klassieke school, die toen al sterk tanende was,¹²⁹ en het determinisme van de Italiaanse school als toenmalige dominante stroming.¹³⁰ Zo startte Prins wel bij de individuele morele verantwoordelijkheid uit het klassieke strafrecht, maar haalde hij ook uit de positivistische leer dat bepaalde categorieën van delinquenten niet moreel aansprakelijk konden zijn. Dit resulteerde in een tweesporenstelsel met straffen voor de toerekeningsvatbare, en dus strafrechtelijk aansprakelijke, dader en beveiligingsmaatregelen voor zij die niet aan de premisse van wilsvrijheid voldeden. Aan die personen kon dus geen straf opgelegd worden. Maar om hen te beschermen en belangrijker om de maatschappij tegen hen te beschermen, voorzag Prins in de invoering van beveiligingsmaatregelen.¹³¹

3. Wetgevende realisaties in de Belle Epoque

Het sociale verweer van eind negentiende eeuw bepleitte de facto het weghalen uit het strafrecht van achtereenvolgens de landlopers en bedelaars, de min-16 jarigen en de krankzinnige daders. De vertaalslag hiervan kwam er respectievelijk met de wetten op de voorwaardelijke invrijheidsstelling en voorwaardelijke veroordeling van 31 mei 1888,¹³² de wet van 27 november 1891 op de landloperij en bedelarij,¹³³ de wet op de kinderbescherming van 15 mei 1912¹³⁴ en de wet van 9 april 1930 op de bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en gewoontemisdadigers als sluitstuk.¹³⁵ Hoewel dit laatste wetgevend wapenfeit *sensu strictu* niet gerealiseerd werd in het tijdsgewricht van de Belle Epoque sloot die wel aan bij het strafrechtsdenken uit die tijd. Bovendien dateren de eerste pogingen om abnormalen uit het gewone strafrecht te halen uit 1890.¹³⁶

Zie B. DE RUYVER, "De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische ministers van Justitie, E. Vandervelde, P. Vermeylen en A. Vranckx" in *Interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen*, Antwerpen, 1988, 74-77.

¹²⁹ B. DE RUYVER, "Het strafrechtelijk beleid in een postmoderne samenleving", in *Update in de criminologie, het strafrechtstelsel in de laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, 155 e.v..

¹³⁰ Over de Italiaanse School en de UIDP en haar opvolger; zie ook C. BASSIOUNI, *AIDP: International association of penal law: over a century of dedication to criminal justice and human rights*, geraadpleegd op: <http://www.penal.org/IMG/histoire%20de%20l'AIDP%20version%20anglaise%20Tabita.pdf> en zie ook P. CORNIL, "Reflexions sur le Cinquantenaire de l'Association Internationale de droit Pénal" in *Revue Internationale de droit Pénal*, 1975.

¹³¹ B. DE RUYVER, "De transformatie van het Belgisch strafrecht tegen de achtergrond van de politieke en sociaaleconomische ontwikkelingen in het laatste kwart van de negentiende eeuw" in D. HEIRBAUT en D. LAMBRECHT (eds.), *Van oud en nieuw recht, handelingen van het XXVde Belgisch-Nederlands Rechtshistorisch congres*, 1998, Mechelen, Kluwer, 207.

¹³² Wet Lejeune. Deze wet liet ook een verdere individualisering van de straffen toe en bood door de rechters een alternatief te bieden een antwoord op de problematiek van de korte gevangenisstraffen.

¹³³ Landloperswet.

¹³⁴ Kinderbeschermingswet.

¹³⁵ Wet op de bescherming van de maatschappij.

¹³⁶ Zie *infra*: 2.4 Wet tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en gewoontemisdadigers.

In de vertaling van die ideeën naar de nieuwe Belgische wetgeving had minister van Justitie Jules Lejeune een grote hand.¹³⁷ Zo was hij verantwoordelijk voor de gelijknamige wet op de landloperij en bedelarij en lag hij met zijn wetsontwerp¹³⁸ ook aan de basis van de kinderbeschermingswet van 1912. Met zijn wetsontwerp uit 1890 richtte hij zich bovendien ook al op de abnormalen. Lejeune onderhield goede contacten met Adolphe Prins,¹³⁹ die niet enkel zijn collega was aan de ULB maar als inspecteur-generaal van het gevangeniswezen ook medewerker was van Lejeune als minister van Justitie. Christiaensen stelt in die zin dat het waarschijnlijk is dat de internationaal bedrijvige Prins, die reeds enkele jaren vóór het aantreden van Lejeune benoemd was, al enkele beleidsconcepten klaar had waarmee hij bij zijn nieuwe “chef” in belangrijke mate gehoor vond.¹⁴⁰ Een andere link tussen beiden volgde uit de pragmatische natuur van Lejeune, die open stond voor nieuwe oplossingen en inzichten.¹⁴¹ Zo onderhield hij evenzeer contacten met buitenlandse wetenschappers en toonde hij een actieve belangstelling voor wetenschappelijke manifestaties in het buitenland. De prominente rol die Prins daarin vervulde bracht hen bij elkaar.¹⁴² Hun vruchtbare samenwerking zorgde ervoor dat het nieuwe gedachtengoed op sociologisch, antropologisch en strafrechtelijke vlak kon gedijen op de hoogste regionen van Lejeune’s ministerie van Justitie.

3.1 Wet op de voorwaardelijke invrijheidsstelling en voorwaardelijke veroordeling (31 mei 1888)

Het wetsontwerp werd op 23 maart 1888 neergelegd door minister van Justitie Lejeune en na een korte studieronde onder leiding van rapporteur J. Thonissen al

¹³⁷ Over Jules Lejeune zie J. DUPREEL, “Lejeune (Jules-Ange-Ladislas)” in *Biographie nationale*, XXXIII, Brussel, Académie, 1965, 438-441. Jules Lejeune (°Luxemburg 05/05/1828 †Brussel 18/02/1911) was professor aan de ULB waar hij staatsrecht doceerde. Daarnaast was hij ook advocaat aan de balie in Brussel om uiteindelijk de balie van het Hof van Cassatie te vervoegen in 1860, waar hij tot zijn dood bleef. In zijn hoedanigheid als advocaat belandde hij ook bij het departement financiën en publieke werken. In de periode van 24 oktober 1877 tot 17 maart 1894 was hij minister van Justitie. Zie ook S. CHRISTAENSEN, *Tussen klassieke en moderne criminele politiek. Leven en beleid van Jules Lejeune*, Leuven, Universitaire pers Leuven 2004, 745 p (hierna S. CHRISTAENSEN, Lejeune).

Lejeune had natuurlijk ook nog andere verwezenlijkingen in het straf- en strafprocesrecht op zijn conto, maar we beperken ons in deze bijdrage tot de voornaamste. Daarnaast beperkte het wetgevende werk van Lejeune zich niet tot de periode waarin hij minister van Justitie was; hij zette zich ook in als lid van het parlement voor de verwezenlijking van zijn politieke project. Toen hij bijvoorbeeld tijdens zijn ambtstermijn als minister er niet in slaagde om een wetgevend project wet te laten worden, bracht hij die, zij het in geamendeerde vorm, opnieuw onder de aandacht als senator. Dat was bijvoorbeeld het geval voor de wetsontwerpen rond de abnormalen, de strengere bestraffing van recidivisten en de bescherming van het kind. S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 560.

¹³⁸ *Projet de loi pour la protection de l'enfance*, *Parl. St.*, Kamer, 1888-89, nr. 302. Dit zal later in een geamendeerde vorm wet worden onder minister van Justitie Henri Carton de Wiart.

¹³⁹ S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 562.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 247.

¹⁴¹ *Ibid.*, 91.

¹⁴² *Ibid.*, 127.

op 31 mei 1888 afgekondigd als wet.¹⁴³ Lejeune gaf op de zitting van 9 mei 1888 zelf toelichting bij zijn ontwerp¹⁴⁴ en motiveerde de voorwaardelijke invrijheidsstelling door (naast uitgebreid te citeren uit Belgische en internationale statistieken) onder meer te stellen dat de bepalingen analoog waren aan de regeling die in Frankrijk al in 1885 uitgewerkt werd.¹⁴⁵ De Franse wet werd door het parlement gelooft en gestemd op initiatief van René Béranger. Die was, net zoals Adolphe Prins en Jules Lejeune, lid van de UIDP en vertegenwoordigde op die manier in zekere zin de strafrechtswetenschap binnen de Franse Senaat. Dat Frankrijk België voorafging, kan onder meer verklaard worden door het feit dat het cellenregime in België de regel was (bij wet nog eens vastgelegd in 1870), terwijl dit in Frankrijk eerder de uitzondering was. Zo kon hier ook minder sprake zijn van *contagion pénitentiaire* bij korte gevangenisstraffen en was er minder hoogdringendheid om hier iets aan te veranderen. Een ander deel van de ‘oplossing’ in Frankrijk bestond in “*l'internement perpétuel sur le territoire des colonies ou possessions françaises*”, een vorm van verbanning van bepaalde delinquenten¹⁴⁶ die in België op minder enthousiasme kon rekenen.¹⁴⁷ Naast Frankrijk gingen volgende landen België vooraf (en er werd hier ook naar verwezen): het Verenigd Koninkrijk,¹⁴⁸ de Verenigde Staten, Nederland en Duitsland. In Oostenrijk, Italië, Spanje en Portugal voorzagen de ontwerpen van de nieuwe strafwetboeken deze mogelijkheid. Lejeune zelf besloot: “*Je puis donc dire que, pour ce qui concerne la libération conditionnelle, le projet de la se présente devant vous, messieurs, ... a pour lui les résultats d'une expérience complète et déjà ancienne.*”¹⁴⁹

Met betrekking tot de voorwaardelijke veroordeling lagen de zaken volledig anders. Die werd in België ten onrechte door sommigen geclaimd als wetgevende innovatie,¹⁵⁰ hoewel Jules Bara reeds in de debatten over de wet van

¹⁴³ Projet de loi établissement de la libération conditionnelle et des condamnations conditionnelles dans le système pénal, *Parl. St.*, Kamer, 25 maart 1887-88, nr. 126.

¹⁴⁴ *Hand.* Kamer 1887-88, 9 mei 1888, 1231 e.v.; Projet de loi établissement de la libération conditionnelle et des condamnations conditionnelles dans le système pénal, *Parl. St.*, Kamer, 25 maart 1887-88, nr. 126, 10.

¹⁴⁵ Het gaat in het bijzonder om de wet van 14 augustus 1885 over de libération conditionnelle, die naar analogie met de Wet Lejeune, de lois Béranger genoemd wordt.

¹⁴⁶ Wet van 27 mei 1885, loi sur la relégation des récidivistes.

¹⁴⁷ Ook in België was er in 1854 al een wetsontwerp.

¹⁴⁸ Het Verenigd Koninkrijk kon terugkijken op 30 jaar ervaring met voorwaardelijke invrijheidsstelling maar ook met voorwaardelijke veroordeling en kon bovenal door hun organisaties van patronage op Lejeune's belangstelling rekenen. *Hand.* Kamer 1887-88, 9 mei 1888, 1241.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Zo verklaarde Prins anderhalve maand na de stemming met onverholen fierheid dat België, nu eens niet achterna hinkend zoals het geval was met de voorwaardelijke invrijheidsstelling, het eerste continentale land was om de voorwaardelijke veroordeling in het moderne strafrecht in te voeren. Zie ook S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 316-317.

31 mei 1888 verwees naar het feit dat die ontleend was aan het buitenland.¹⁵¹
Janson voegde daar in 1907 nog het volgende aan toe:¹⁵²

“Il doit m’être permis, en ces temps de nationalisme, de rappeler que tout l’honneur de cette innovation si heureuse, dans le domaine du droit pénal, revient à l’un de nos concitoyens. Mais les bonnes choses sont si ignorées chez nous, que la loi, qui devait s’appeler la loi Le Jeune (sic), est connue de tous sous le nom de loi Bérenger. (Rires et applaudissements).”

Het ging in casu over de wet Bérenger van 26 maart 1891 die zowel de voorwaardelijke veroordeling als de strafverzwaring voor recidivisten bevatte.¹⁵³ Zowel de voorwaardelijke veroordeling als de voorwaardelijke invrijheidsstelling maakten deel uit van het beleid van Lejeune. Dit wilde enerzijds de nefaste gevolgen aanpakken van (korte) gevangenisstraffen, maar was er anderzijds van overtuigd dat op onverbeterlijken en gevaarlijken gereageerd moest worden door hen af te schrikken door harde(re) bestraffingen en door langere maatschappelijke eliminatie.¹⁵⁴ Dit tweede luik van Lejeune’s politiek leidde tot de wetsontwerpen van 15 april 1890¹⁵⁵ en 26 juli 1893.¹⁵⁶

3.2 Wet op de landloperij en bedelarij (27 november 1891)

Landloperij en bedelarij zijn van alle tijden. Maar de industrialisatie en de hiermee verbonden verstedelijking maakten doorheen de negentiende eeuw van landloperij ook een structureel stedelijk probleem. Tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) werd gepoogd dit probleem te bestrijden met de oprichting van de Maatschappij van weldadigheid (1818). Die organisatie wilde landloperij tegengaan door de stedelijke zwervers over te brengen naar landbouwgebieden en ze daar aan het werk te zetten. In Vlaanderen ontstonden zo de landloperskolonies van Wortel en Merksplas. Na de Belgische onafhankelijkheid verdween het vrijwillig karakter en sloeg men (begin jaren 1840) de Engelse weg in die koos voor gedwongen landloperskolonies.¹⁵⁷ Landlopers konden zichzelf vrijwillig aanbieden of werden door de politie opgepakt. De uit de Nederlandse tijd geërfde

¹⁵¹ Bara: “Il y a quelques mérite à introduire dans le pays un bonne législation. L’honorable ministre is trop modeste: ces éloges qu’il refuse, il les a mérités s’il a doté le pays d’une bonne loi, même empruntée à l’étrangère...” *Hand. Kamer 1888-89*, 8 februari 1889, 476.

¹⁵² P. JANSON in Assemblée générale des oeuvre de patronage tenue le dimanche 28 juillet 1907, Mol, Impr. De l’Ecole de Bienfaisance de l’Etat, 1910, 29.

¹⁵³ Over het succes in België werd ook in Frankrijk bericht; BERENGER, in “Séance de la Société Générale des Prisons du 16 avril 1890”, *B.S.G.P.*; 1890, 523.

¹⁵⁴ S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 92-93.

¹⁵⁵ Projet de loi. Aggravation des Peines en cas de récidive, *Parl. St.*, Kamer 1889-1890, nr. 151.

¹⁵⁶ Projet de loi. Aggravation des Peines de la récidive, *Parl. St.*, Kamer 1892-1893, nr. 263.

¹⁵⁷ Na de wetten uit 1840 volgde nog de wet van 1866. Het was ook die wet die bepaalde dat een landloper iemand was die niet genoeg geld op zak had om een brood te kopen.

landloperkolonies deden verder dienst en werden aangevuld met een kolonie voor vrouwen in Brugge. De landloperswet van 1891 verfijnde eigenlijk de wet van 1866 op de landloperij en bedelarij.¹⁵⁸ Die wet maakte een onderscheid tussen enerzijds gewone bedelaars die bedelden omdat ze structureel arm waren door ouderdom, werkloosheid, gebrek of ziekte en anderzijds beroepsbedelaars die arm waren uit luiheid, losbandigheid of dronkenschap. De eerste groep kwam terecht in Wortel, de tweede werd opgesloten in Merksplas. De ratio achter dit optreden vormt een rode draad doorheen de politiek van Lejeune. Hij ging er van uit dat een zwervend, bedelend of arbeidsloos bestaan vroeg of laat moest leiden tot criminaliteit. Het onderscheid in categorieën moest dan een gediversifieerde aanpak toelaten. Zo wilde men onvrijwillige landlopers re-integratiemogelijkheden bieden, terwijl als maatschappelijke parasieten beschouwde landlopers tot inzicht gebracht moesten worden door middel van een streng regime.¹⁵⁹ In 1935 werden deze categorieën nog aangevuld met geesteszieke landlopers en andere zieken uit andere overbevolkte psychiatrische instellingen, een (ongewild) gevolg van de wet op de bescherming van de maatschappij.¹⁶⁰

Pas met de wet van 12 januari 1993 werden de artikelen uit het Strafwetboek opgeheven die de gekwalificeerde bedelarij strafbaar stelden (onder meer als verzwarende omstandigheid bij een misdad).

3.3 Wet op de kindbescherming (15 mei 1912)¹⁶¹

De voorgeschiedenis van de wet op de kindbescherming gaat terug tot 1889 met een wetsontwerp van de hand van Lejeune.¹⁶² Dit ontwerp werd pas na zijn dood, in geamendeerde vorm, de wet van 15 mei 1912 op de kindbescherming.¹⁶³ Die wetgeving beoogde de fysieke en morele opvoeding

¹⁵⁸ Dit kon door onder meer het toepassingsgebied verder uit te breiden naar pooiers. Ook dit paste in het politieke project van Lejeune. Zijn strijd tegen vormen van morele ontaarding leidde tot initiatieven tegen productie, verspreiding en consumptie van alcohol, tegen het (kans)spel en tegen de zedeloosheid. Lejeune was er immers van overtuigd dat men de criminaliteit kon inperken door individuen uit de 'criminele klassen' te houden door hen te verwijderen uit verderfelijke oorden, heropvoeding en integratie in voorbeeldige sociale milieus waar men waarden zoals werkzaamheid en spaarzin kon aankweken. In dezelfde zienswijze moet ook de kindwet gezien worden. Zie S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 92 e.v..

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ Nederland kende na de 'psychopatenwet' een gelijkaardig probleem.

¹⁶¹ Wet 15 mei 1912 op de kindbescherming, *BS* 27 mei 1912, 3457. Zie ook *Parl. St.*, Kamer 1904-1905, nr. 44 en *Parl. St.*, Senaat 1911-1912, nr. 51.

¹⁶² *Projet de loi pour la protection de l'enfance*, *Parl. St.*, Kamer 1888-89, nr. 302.

¹⁶³ Ondanks Lejeune's inspanningen maakte het parlement maar laat werk van dit ontwerp. Het werd meerdere keren, al dan niet in geamendeerde vorm, ingediend maar werd uiteindelijk het slachtoffer van de vele amendementen en ontbindingen van de kamers. Het was zijn partijgenoot Henri Carton de Wiart die het geamendeerde voorstel door het parlement loodste. Voor een volledige opsomming van de parlementaire geschiedenis, zie *Proposition de loi sur la protection de l'enfance* *Parl. St.*, Kamer, 1911-1912, nr. 77, 1.

S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 91: In afwezigheid van een volwaardige wet op de kindbescherming verwezenlijkte Lejeune via het K.B. van 7 juli 1890 al een beperkte hervorming. Hierdoor werden

van het kind. Lejeune vertrok hiervoor vanuit de vaststelling dat er in het hele land, in het bijzonder in de industriële en handelscentra, kinderen waren die ‘materieel of moreel’ verwaarloosd werden. Die situatie vormde een voedingsbodem voor landloperij, prostitutie en criminaliteit. Het wetsontwerp stelde een aantal maatregelen voor die de bestaande toestand moesten verhelpen, zoals bijvoorbeeld het investeren in de (her-) opvoeding van kinderen als de ouders of voogden onwaardig geacht werden. Hiervoor liet Lejeune zich onder meer inspireren door het Verenigd Koninkrijk¹⁶⁴ dat met de wetten van 10 augustus 1866 en 2 augustus 1880 al voorzag in de heropvoeding van jonge delinquenten, heropvoedingsscholen en een aantal preventieve maatregelen. Ook in Frankrijk werden al stappen gezet in deze richting. Een wetsontwerp werd op 10 juli 1884 aangenomen door de Senaat, maar niet tijdig doorgestuurd naar de Kamer waardoor het ontwerp het einde van de legislatuur niet overleefde. Op 22 december 1888 werd een nieuwe poging ondernomen door de Franse regering. Die werd uiteindelijk de wet van 24 juli 1889, die eveneens kinderen wilde beschermen tegen onwaardige ouders, door ze te onttrekken aan het ouderlijke gezag en ze onder het toezicht te plaatsen van liefdadigheidsorganisaties, private personen,... In Duitsland creëerde de (Pruisische) wet van 13 maart 1878 op de plaatsing van verlaten kinderen al een systeem van gedwongen (her)opvoeding met gewone scholen enerzijds en heropvoedingsscholen anderzijds.¹⁶⁵ Lejeune was dus op de hoogte van de ontwikkelingen in die landen. Zijn rechtsvergelijkend werk ging echter niet verloren en werd hernomen bij de behandeling van het voorstel in 1912.

3.4 Wet tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en gewoontemisdadigers (9 april 1930)

De voorgeschiedenis van deze wet gaat terug naar een wetsontwerp van 15 april 1890 m.b.t. de oprichting van speciale asielen en de bejegening van gevaarlijke en criminele krankzinnigen.¹⁶⁶ Lejeune wenste immers dat gevaarlijke, als abnormaal beschouwde, individuen niet langer in de gewone asielen tussen niet-gevaarlijke abnormalen of in de gevangenissen tussen de gewone gedetineerden zouden worden opgesloten. Deze wet volgde dezelfde redenering als de wet van

heropvoedingsgestichten, die een eerder repressief karakter hadden, omgevormd tot rijksweldadigheidsscholen met een pedagogisch concept.

¹⁶⁴ Het Verenigd Koninkrijk, en bij uitbreiding de Angelsaksische wereld, kruiste regelmatig de paden van Lejeune. Die landen waren goed vertegenwoordigd op het internationale toneel en volgden ook de ontwikkelingen in de oude wereld. Zie *infra*.

¹⁶⁵ Het gaat *in casu* om een Pruisische wet die op haar beurt ook andere deelstaten van Duitsland inspireerde: de wet van 4 mei 1886 van het Groot Hertogdom Baden en de wet van 6 april 1887 van de vrijstaat Hamburg. Zie ook Protection de l'enfance. Recueil des législations étrangères. Allemagne in *Parl. St.*, Kamer 1890-91, nr. 8. Naar aanleiding van het ontwerp van Lejeune werd o.a. de Duitse casus zeer uitgebreid toegelicht (208p.).

¹⁶⁶ Proposition de loi. Organisation d'asiles spéciaux pour l'internement des aliénés condamnés aux travaux forcés, à la réclusion ou à l'emprisonnement correctionnel, des aliénés dangereux et des malades détenus préventivement ou condamnés aux travaux forcés, à la réclusion ou à l'emprisonnement correctionnel, *Parl. St.*, Kamer 1889-1890, nr. 152.

15 mei 1912 op de bescherming van het kind en had een dubbel doel: de geïnterneerden de zorg geven die hun toestand vereist en op hetzelfde moment de maatschappij beschermen tegen het onrechtmatig optreden van deze individuen. Het criterium was het ontbreken van schuld in hoofde van de geestesgestoorde bij het plegen van een misdrijf. In de toelichting bij het wetsontwerp viel Lejeune onmiddellijk met de deur in huis¹⁶⁷

“L’Angleterre et l’Amérique ont des asiles spéciaux pour l’internement des aliénés qui se trouvent sous le coup d’une condamnation à l’emprisonnement ou qui ont été renvoyés, à raison de leur état mental, de poursuites exercées contre eux, du chef de faits prévus par la loi pénale. En France, un quartier spécialement approprié, dans la prison de Gaillon, est affecté à l’internement de ces aliénés qu’il est d’usage de désigner sous la dénomination d’aliénés criminels.”

Lejeune verwees verder ook nog naar de aanbevelingen van wetenschappers ter zake, waaronder de Belgische *Société de médecine mentale*. De problematiek was dus gekend, alsook de mogelijke oplossingen. Het wetsontwerp was echter, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het probleem van recidive, geen prioriteit voor de regering en werd tijdens de Belle Epoque nooit tot wet gestemd.¹⁶⁸ Meer nog, het duurde tot 1923 vooraleer de problematiek terug onder de aandacht kwam van de parlementaire vergaderingen en uiteindelijk leidde tot de wet op de bescherming van de maatschappij.

4. Internationale ontwikkelingen en de Belgische aanwezigheid

Zoals hierboven al aangegeven, werd de Belle Epoque gekenmerkt door een internationalisering en verwetenschappelijking van de studie van het strafrecht. Zo ontstonden verschillende internationale organisaties in dit vakgebied, met op kop de *Union internationale de droit pénal (UIDP)*.¹⁶⁹ Die organisatie werd in 1889 in Wenen gesticht door de Duitse jurist en criminoloog Franz von Liszt, de Nederlandse hoogleraar Gerard Van Hamel en de Belg Adolphe Prins. Van Hamel en von Liszt ontmoetten elkaar al in 1883 in Rome,¹⁷⁰ in de schoot van

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 92. Wel zal het leiden tot het K.B. van 30 maart 1891 tot oprichting van de dienst voor mentale geneeskunde, die de weg vrij maakte voor de forensische psychiatrie in de gevangenissen.

¹⁶⁹ Deze organisatie werd ontbonden na de Eerste Wereldoorlog maar kreeg met de oprichting van de *International Association of Penal Law/L'Association Internationale de Droit Pénal (AIDP)* op 14 maart 1924 in Parijs een opvolger die nog steeds bestaat. Het was ook in deze organisatie dat Henri Carton de Wiart mee de nalatenschap van Prins beheerde.

¹⁷⁰ G.A. VAN HAMEL, “Farewell message to the international union of criminal law” in *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology* (hierna G.A. VAN HAMEL, Farewell message), 325: “In the spring of that year, Von (sic.) Liszt and myself, strolling in the Siebengebirge mountain paths one fine Sunday morning, formed the resolution to found and build an international union dominated by a new spirit”.

een andere internationaal forum, het internationaal penitentiair congres.¹⁷¹ Maar hoewel ook Prins één van de deelnemers te Rome was, trok hij pas écht hun aandacht met zijn publicatie *Criminalité et répression. Essai de science pénale*.¹⁷² Zowel de aard van de UIDP (multidisciplinariteit) als het doel (een forum bieden voor de ontwikkeling van de criminologie en het uitwisselen van informatie)¹⁷³ spraken nog andere Belgen tot de verbeelding. Bij de oprichting vielen naast Prins in het bestuur ook Lejeune (in zijn hoedanigheid van vertegenwoordiger van België),¹⁷⁴ Henri Jaspar (een oud-leerling van Prins)¹⁷⁵ en de Kamer van Volksvertegenwoordigers¹⁷⁶ op.

De UIDP wilde misdaad en straf niet enkel bekijken vanuit een louter juridisch perspectief, maar ook vanuit een sociologisch perspectief. Ze verzette zich tegen de klassieke school die volgens hen te weinig aandacht besteedde aan het sociale element van criminaliteit en deed in dit kader onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden van criminaliteit.¹⁷⁷ Ze stond verder voor voorwaardelijke en opschortende straffen, het verwijderen van jeugdcriminaliteit uit het gewone strafrecht en verzette zich onder meer tegen de rechter uit het klassieke strafrecht die enkel mathematisch straffen kon toepassen.¹⁷⁸ Toen de UIDP in

¹⁷¹ Zie *infra*.

¹⁷² A. PRINS, *Criminalité et Répression; essai de science pénale*, Bruxelles, 1886. In deze publicatie maakte Prins het onderscheid tussen de oorzaken van de misdaad die in de mens zelf lagen en deze die voortkwamen uit de omgeving.

¹⁷³ Zo voerde en publiceerde de UIDP onder meer rechtsvergelijkende studies. Zie bijvoorbeeld F. VON LISZT, *La législation pénale comparée. Publiée par L'Union internationale de droit Pénal...*, Berlijn, O. Liebmann, 1894.

¹⁷⁴ De UIDP was immers opgebouwd uit nationale afdelingen (zie art. 2 van de statuten van de UIDP “Statuts de l’Union internationale de Droit pénal” in *Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung. Butelltin de l’Union internationale de droit pénal*, 1889 te raadplegen op <https://archive.org/details/bulletindelunio00lawgoog>) waar Lejeune in zijn hoedanigheid van minister van Justitie (1887-1894), deel van uitmaakte. Zijn aanwezigheid was bovendien niet enkel *pro forma* maar hij nam ook actief deel aan de werkzaamheden. Zo sprak Lejeune onder meer op de bijeenkomst van juni 1893 in Parijs.

¹⁷⁵ Henri Jaspar was niet enkel een oud-leerling van Prins aan de ULB maar mocht zich later ook tot zijn vrienden rekenen. Dit resulteerde onder meer in een erbetoon na Prins’ dood in *Le Flambeau* (15 december 1919). Dat doet natuurlijk ook nadenken over de impact van Prins’ lessen aan de ULB, in tegenstelling tot de rijksuniversiteit Gent waar na Haus de belangstelling voor het strafrecht afnam. Over Jaspar zie COMTE L. DE LICHTERVELDE, “Jaspar (Henri)”, *Académie, Biographie Nationale*, tome XXXI, 480 – 491.

¹⁷⁶ Het lidmaatschap van een parlementaire vergadering was uniek op de ledenlijst van de UIDP. Mogelijk zat het engagement van Lejeune, in die periode minister van Justitie, hier voor iets tussen.

¹⁷⁷ Tot de ergernissen behoorden de klassieke wetboeken met definities, dogma’s, abstracte noties en filosofische deducties. Zo probeerde men de gebreken van de klassieke strafrechtssystemen, als het probleem met korte gevangenisstraffen en ‘besmetting’, te verhelpen.

¹⁷⁸ Art. 1 van de statuten van de UIDP. (zie *Statuts de l’Union internationale de Droit pénal* in *Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung. Butelltin de l’Union internationale de droit pénal*, J. Guttentag, Berlin).

Het grote voorbeeld hierin waren dan ook de rechters uit het Verenigd Koninkrijk. In de Angelsaksische strafrechtspraak werd, *dixit* Van Hamel, ook weggebleven van de theoretische redeneringen die men de klassieke school verweet en eerder voor een praktische aanpak gekozen. G.A.VAN HAMEL, Farewell message.

Natuurlijk zat niet iedereen binnen de UIDP altijd op dezelfde lijn. Zo stonden de Duitsers met von Liszt tegenover de Fransen met Tarde toen het bijvoorbeeld ging over het verwijderen van gevaarlijke

1889 voor de eerste maal bijeenkwam in Brussel, resulteerde dit in een agenda die beheerst werd door discussies over de wenselijkheid van voorwaardelijke straffen, alternatieven voor de (onwenselijke) korte gevangenisstraffen, de gebreken van de moderne wetgevingen met betrekking tot recidivisten en het probleem van de jeugddelinquentie. Rond dit laatste ging het in het bijzonder over de organisatie van de heropvoeding en de minimale leeftijd waaronder geen strafrechtsvervolgning zou mogen plaatsvinden.¹⁷⁹ Ook Lejeune was op deze bijeenkomst aanwezig en de wetsvoorstellen die hij in deze periode neerlegde, een voorloper op de kindwet en een wetsvoorstel om recidive aan te pakken,¹⁸⁰ doen vermoeden dat hij een aandachtige deelnemer was.

Naast de directe aanwezigheid en betrokkenheid van bepaalde personen verspreidde de UIDP haar boodschap ook op een andere manier. De werkzaamheden werden immers via jaarverslagen verspreid in de gerechtelijke en academische kringen van de verschillende landen. Zo trachtte men een dynamiek te creëren waarbij *best practices* en andere informatie verzameld en vervolgens verdeeld werden in de overige landen. Dat was in het bijzonder het geval in België. Toen in 1907 het eerste Belgische strafrechtelijke tijdschrift, *Revue de droit pénal et de criminologie* (hierna verkort als *Revue*), opgericht werd door Henri Jaspar en Raymond De Ryckere voorzag die in een rubriek waarin de verslagen van de UIDP verschenen.¹⁸¹ Aldus trad de *Revue de facto* op als een orgaan van de Belgische afdeling van de UIDP. Bovendien speelde Lejeune binnen dit tijdschrift een belangrijke rol. Hij kon dit doen vanuit zijn patronage, maar ook door zijn goede contacten met Henri Jaspar die destijds door Adolphe Prins met hem in contact gebracht werd.¹⁸² Ook na het overlijden van Lejeune en Prins bleef dit tijdschrift en haar boodschap en bij uitbreiding die van de UIDP relevant op het beleidsniveau. Zo fungeerden een aantal medewerkers van de *Revue* ook als directe medewerkers van minister van Justitie Vandervelde.¹⁸³ Dit was bijvoorbeeld het geval voor Louis Vervaeck,¹⁸⁴

individuen uit de maatschappij. Terwijl de Duitsers een hard optreden voorstonden, hielden de Fransen eerder vast aan het respect voor de rechten van het individu en wezen ze op het gevaar voor arbitraire uitspraken, ... G.A. VAN HAMEL, "The International union of criminal law", in *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 2, 1911, 26.

¹⁷⁹ *Ibid.*, 24.

¹⁸⁰ *Projet de loi aggravation des peines en cas de recidive*, *Parl.St.*, Kamer 1889-90, nr. 151, 1. België moet zwaarder inzetten op het bestrijden van recidive 'comme on le fait partout à l'étranger'. Lejeune's vele buitenlandse verwijzingen, naar onder meer Italië en Rusland maar ook Frankrijk lijken hier op te wijzen.

¹⁸¹ S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht. Geschiedenis van de Belgische juridische tijdschriften*, onuitgegeven doctoraatsthesis Rechten Ugent, 2014, 148 - 150.

¹⁸² *Ibid.*, 149 en S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 562.

¹⁸³ Vandervelde studeerde bovendien aan de ULB onder Prins en was bij zijn tweede passage ook student van Dollo en Héger. L. CORNIL, "Les débuts de la revue de droit pénal et de criminologie" in *Cinquante ans de droit pénal et de criminologie, Publication Jubilaire (1907-1957)*, Brussel, 1957, 13-28.

¹⁸⁴ Over Louis Vervaeck zie J. DUPREEL, "Vervaeck (louis)", Académie, Biographie Nationale, tome XXXI, 708-710 en R. DE BONT, "Metten en verzoenen. Louis Vervaeck en de Belgische criminele antropologie circa 1900 - 1940" in *BEG-CHTP*, nr.9/2001, 63 - 104.

die in 1907 een centrum voor criminele antropologie oprichtte aan de ULB, en de professoren Fernand Héger-Gilbert en Auguste Ley (cf. *supra*).

Die laatste twee namen brengen ons bij een andere internationale organisatie die tijdens de Belle Epoque furore maakte, want ook de internationale congressen voor criminele antropologie vormden een vruchtbare voedingsbodem voor de nieuwe ontwikkelingen binnen de strafrechtswetenschap.¹⁸⁵ Dit soort congres werd voor het eerst georganiseerd in 1885 in Rome onder impuls van Cesare Lombroso.¹⁸⁶ Door de organisatie van de bijeenkomst in 1892 in Brussel, onder het voorzitterschap van Paul Héger,¹⁸⁷ konden ook de Belgen op de voorgrond treden.¹⁸⁸ Een bezoek aan de gevangenis van Sint-Gillis, de ontvangst door de Koning op het Paleis in Brussel en een receptie aangeboden door het ministerie van Justitie zetten alvast de toon.¹⁸⁹ Maar het was de lezing van dr. Emile Houzé en dr. Leo Warnots van de ULB die het meest besproken werd. Zij weerlegden hierin het bestaan van Lombroso's geboren crimineel en noemden de opdeling bovendien arbitrair en niet wetenschappelijk. Dit was geheel in de geest van het congres die, in afwezigheid van de Italiaanse school, gedomineerd werd door de Franse school.¹⁹⁰

Net zoals voor de UIDP was het opzet om een forum te bieden voor het wetenschappelijk debat, het uitwisselen van informatie, techniek en statistiek. Bovendien werd het debat gevoed door de bijeenkomst zelf en door de verspreiding van de werken.¹⁹¹

¹⁸⁵ Deze congressen gingen door in de periode tussen 1885 en 1914 met congressen in Rome (1885), Parijs (1889), Brussel (1892), Genève (1896), Amsterdam (1901), Turijn (1906) en Keulen (1911). Het geplande congres in Boedapest (1914) werd door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog afgelast. Over deze congressen zie E. LINDSEY, "International Congress of Criminal Anthropology; a review" in *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1911, 578 - 583. Bovendien werden de werkzaamheden van de congressen ook gepubliceerd onder de titel '*Actes du Congrès International d'Anthropologie Criminelle*'. Volledige verslagen alsook samenvattingen zijn te vinden in *Archives d'Anthropologie Criminelle*, het eerste Franstalige wetenschappelijke tijdschrift gewijd aan de studie van de criminologie en onder het toezicht ook van Alexandre Lacassagne. Daarnaast zijn er ook nog verslagen die door verschillende deelnemers geschreven werden.

¹⁸⁶ Ook in deze organisatie waren verschillende strekkingen vertegenwoordigd. Zo kwam het geregeld tot botsingen tussen de Franse en Italiaanse school met als hoogtepunt de bijeenkomst in Parijs in 1889. Dit leidde er onder meer toe dat er geen Italiaanse delegatie aanwezig was op de bijeenkomst van Brussel in 1892. E. LINDSEY, "International Congress of Criminal Anthropology; a review" in *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1911, vol. 1, 578. Lombroso stelde zijn bevinden al eerder voor aan het internationale publiek op het penitentiair congres van Rome in 1884.

¹⁸⁷ Actes du troisième congrès international d'anthropologie criminelle tenu à Bruxelles en août 1892., Imprimerie de l'Académie Royale de Belgique, Brussel, 1893. Te raadplegen op <https://archive.org/details/actesdutroisim00cong>)

¹⁸⁸ Het was ook gebruikelijk dat het organiserende land ook in de bijdragen en aanwezigen een groot aandeel had.

¹⁸⁹ M. KALUZSYNSKI, "Les Congrès internationaux d'anthropologie criminelle (1885 - 1914)" in *Cahiers Georges Sorel*, 1889, vol. 7, nr. 7, (hierna M. KALUZSYNSKI, Congrès d'anthropologie criminelle), 64.

¹⁹⁰ Zie hierover onder meer 'De crimineel-antropologische scholenstrijd' in R. DE BONT, "Met en verzoenen. Louis Vervaeck en de Belgische criminele antropologie circa 1900 - 1940" in *BEG-CHTP*, nr.9/2001, 66 - 68.

¹⁹¹ M. KALUZSYNSKI, Congrès d'anthropologie criminelle, 66.

“Ce Mouvement se construit autour de sa revue, organe moteur essentiel à la diffusion et à l’échange des idées. Un deuxième pôle de rencontre permet à ce mouvement d’exister, d’être un corps vivant, il s’agit des congrès internationaux où vont se jouer les querelles d’écoles et d’idées et qui nous permettent de suivre l’évolution politique de la criminology française et européennes...”

Bovenal was ook de aard van deze bijeenkomsten multidisciplinair. Waar het deelnemersveld aanvankelijk voornamelijk bestond uit artsen en antropologen toonden ook steeds meer juristen belangstelling. Begin twintigste eeuw verdrong deze laatste groep de artsen steeds meer waardoor de strikt crimineel-antropologische onderwerpen meer in de schaduw kwamen te staan van meer technisch strafrechtelijke kwesties.¹⁹² Zo waren zowel von Liszt als Van Hamel en Prins opgemerkte deelnemers.¹⁹³

Een laatste vermelding brengt ons bij de internationale penitentiaire congressen. In de periode 1872-1950 (met uitzondering van de twee wereldoorlogen) vonden deze op intergouvernementele leest gestoelde bijeenkomsten vijfjaarlijks plaats.¹⁹⁴ Het programma voor deze bijeenkomsten werd samengesteld door een internationale commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van de deelnemende landen. De deelnemers zelf waren hoge functionarissen binnen de administratie van gevangenissen, rechters, professoren strafrecht of zelfs geïnteresseerde parlementairen. De naam die de organisatoren van het congres zelf hanteerden, *Congrès international pour la prevention et la repression du crime, et sur le régime repressif et pénitentiaire*, gaf al aan dat het opzet breder was dan enkel het regime binnen de gevangenissen. Het was de bedoeling om betrouwbare statistieken te verzamelen over de gevangenissen, informatie en ervaringen uit te wisselen over verschillende gevangenissystemen en de impact van de verschillende strafrechtswetgeving na te gaan. Daarnaast vergeleek men de effecten van verschillende straffen en behandelingen en de aanpak van repressie en preventie van misdaad.¹⁹⁵ Zowel Prins als Lejeune waren vaste

¹⁹² M. KALUSZYNSKI, “Identités professionnelles, identités politiques: médecins et juristes face au crime au tournant du XIXe et du XXe siècle” in MUCHIELLI (ed.), *Histoire de la criminology française*, Parijs, 1994, p. 228.

¹⁹³ M. KALUSZYNSKI, *Congrès d’anthropologie criminelle*, 66 – 67.

¹⁹⁴ Voor Londen (1872) vonden ook al (op onregelmatige basis) internationale penitentiaire congressen plaats. De eerste vond plaats in 1846 in Frankfurt am Main, waar onder meer E. Ducpétiaux als deelnemer aanwezig was. Daarnaast waren er ook bijeenkomsten in Brussel (1847) en nogmaals in Frankfurt am Main (1857).

¹⁹⁵ E. PEARS, “Preface” in E. PEARS (ed.), *Prisons and reformatories at home and abroad being: The transactions of the international penitentiary congress held in London july 3 – 13, 1872. Including official documents, discussions and papers presented to the Congress*, London, Longmans, Green and Co., 1872, XIII.

congresgangers, wat er onder meer in resulteerde dat België (Brussel) gastland was van de bijeenkomst in 1900.¹⁹⁶

5. Conclusie

Op het internationale niveau was er duidelijk sprake van een Belle Epoque voor de strafrechtswetenschap. De verschillende internationale organisaties en bijeenkomsten die in deze periode het licht zagen, dienden als katalysator voor de verwetenschappelijking van de discipline. Ook België speelde mee op het internationale toneel. Als gastland en organisator van verschillende bijeenkomsten kon het mee haar stempel drukken.¹⁹⁷ Persoonlijkheden als Prins en Lejeune, maar ook niet-juristen als Vervaeck droegen bij tot een internationale uitstraling van de Belgische strafrechtswetenschap. De bijeenkomsten van de UIDP, de internationale penitentiaire congressen en de internationale congressen voor criminele antropologie hadden niet enkel hun multidisciplinariteit gemeen. Uit hun aard en opzet deelden ze ook in de deelnemers.¹⁹⁸ Zo werd Héger al snel lid van de UIDP maar zat hij in 1892 ook de internationale bijeenkomst voor criminele antropologie in Brussel voor. Prins was niet alleen stichter en later voorzitter van de UIDP maar hij was in zijn hoedanigheid van inspecteur-generaal van het gevangeniswezen ook samen met von Liszt en Van Hamel aanwezig op verschillende edities van de internationale penitentiaire congressen. Net zoals Lombroso, die zowel actief was op de penitentiaire congressen als op de congressen voor criminele antropologie of Ferri binnen deze laatste en de UIDP. Die internationale aanwezigheid resulteerde niet alleen in blijvende internationale contacten maar maakte de Belgen ook vertrouwd met de ervaringen en evoluties in andere landen.¹⁹⁹

Afgemeten aan de wetgevende realisaties, oogt de ‘Belgische’ Belle Epoque van het strafrecht echter minder indrukwekkend. Zo waren grote delen van de kindernet en de wet Lejeune al verwezenlijkt in andere landen en werd ook voor

¹⁹⁶ Zie *Actes du Congrès Pénitentiaire International de Bruxelles. Août 1900*, Imprimerie Staempli & cie, Berne, 1901 te raadplegen op <http://www.enap.justice.fr/ressources/index.php?rubrique=100>. België had al een langere voorgeschiedenis met deze bijeenkomsten.

¹⁹⁷ De UIDP alleen al organiseerde in deze periode drie congressen in België, in 1889, 1894 en 1910. Zie ook *supra*.

¹⁹⁸ Hoewel een waaier aan onderwerpen (gaande van biologische tot sociologische) ter sprake kwam op de verschillende bijeenkomsten werd ook steeds de link met het strafrecht gelegd. Die werd voor haar verantwoordelijkheid geplaatst om oplossingen aan te reiken voor de bestaande problemen. In dezelfde zin bleven de organisaties ook op de hoogte van elkaars werkzaamheden, niet alleen door deelname aan bijeenkomsten maar hun publiek werd ook geïnformeerd via de eigen publicaties. Zie bijvoorbeeld het verslag over de bijeenkomst van de UIDP in 1892 in Brussel in *Archives d'Anthropologie Criminelle*, tome VIII, Stock, Lyon, 1893, 673- 677.

¹⁹⁹ S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 586-587: “Het zijn wellicht deze bijeenkomsten die geleid hebben tot – in sommige gevallen blijvend – contacten met internationaal geroemde wetenschappers zoals de Nederlandse hoogleraar G.A. Van Hamel en de Weense hoogleraar Benedikt”. Zie ook noten 425 en 426 die de briefwisseling tussen hen behandelt.

Omgekeerd werden bijvoorbeeld de ervaringen met de nieuwe Belgische wet op de voorwaardelijke invrijheidsstelling met belangstelling gevolgd. Zie S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 579.

een aantal wetsvoorstellen die het niet haalden naarstig verwezen naar het buitenland.²⁰⁰ Niet zelden kon men hiervoor een beroep doen op de internationale netwerken die in de schoot van de nieuwe organisaties ontstonden en de publicaties van hun werkzaamheden. Die internationale bewegingen hadden immers gemeenschappelijk dat hun werkzaamheden gepubliceerd werden, soms ook in de vorm van aanbevelingen, en onder hun leden en internationaal verdeeld werden.²⁰¹ Toch waren er ook verzachtende omstandigheden. Soms waren er wel degelijke, gerijpte ideeën en wetgevende initiatieven, bijvoorbeeld rond de kinderwet, maar duurde het 20 jaar om de wetgevende vergaderingen daarvan te overtuigen. Exponent hiervan was de wet op de bescherming van de maatschappij waarvoor de filosofische onderbouw reeds begin twintigste eeuw aanwezig was. Toch duurde het tot 1923 vooraleer de wetgeving het (lange) parlementaire proces doorliep. Bovendien moet ook gewezen worden op de vele initiatieven in het nieuwe veld van de criminologie, het strafrecht en de criminele antropologie die een blijvende impact hadden. Dit vertaalde zich onder meer in het eerste wetenschappelijke tijdschrift voor strafrecht en centra voor criminologie en criminele antropologie, niet toevallig in de schoot van hofleverancier ULB.²⁰²

Een andere en laatste vaststelling is de belangstelling voor de Angelsaksische wereld.²⁰³ Getuige hiervan zijn onder meer de vele verwijzingen in de

²⁰⁰ Dat zowel de discussies als de gepubliceerde verslagen inspirerend werkten voor Lejeune, blijkt onder meer uit de verwijzingen naar het buitenland, die gaan van ‘*comme on le fait partout à l'étranger*’ tot het citeren uit specifieke wetgeving van verschillende landen. Maar ook de inhoud van de wetsvoorstellen die hij tijdens zijn ambtstermijn als minister van Justitie neerlegde, zoals bijvoorbeeld de minimumleeftijd en de aanpak van jeugddelinquentie, wijzen erop dat Lejeune goed geïnformeerd was over de aanpak van andere landen. Zie *supra*.

²⁰¹ “*De bedoelde internationale congressen waren zeker in de jaren tachtig en negentig van de 19de eeuw nog for a waarop de verschillende scholen of strekkingen hun nieuwe inzichten niet enkel met elkaar confronteerden, maar tevens deden uitmonden in gemeenschappelijke, beleidsgerichte, resoluties.*” S. CHRISTAENSEN, Lejeune, 128.

De digitalisering van deze publicaties levert een schat op aan informatie voor de onderzoeker (met onder andere deelnemerslijsten, tussenkomsten en verslagen) maar door de beperkte omvang van deze bijdrage kunnen we hier niet verder op ingaan. De gedigitaliseerde versie van *Archives d'Anthropologie Criminelle* is volledig te raadplegen via Criminocorpus op <https://criminocorpus.org/bibliotheque/12764/>. Voor zowel de handelingen als de verslagen van de internationale penitentiaire congressen kan men terecht op <http://www.enap.justice.fr/ressources/index.php?rubrique=93>. De publicaties van de UIDP ten slotte, *Bulletin of the Union, Mitteilungen der Internationale Kriminalistischen Vereinigung, Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal*, zijn slechts fragmentarisch online te vinden.

²⁰² Zie *supra*. Over de rol van de ULB zie ook P. MARY & P. VAN DER VORST, *Cent ans de criminologie à l'ULB: Adolphe Prins, L'Union internationale de droit pénal, le Cercle universitaire pour les études criminologiques*, 1990, Brussel, Bruylant, 328 p.

²⁰³ De belangstelling was overigens wederzijds. Ook de Angelsaksische wereld volgde de ontwikkelingen op het oude continent op de voet. Zo werden de Verenigde Staten en Groot-Brittannië beiden lid van de UIDP, waren ze aanwezig op de internationale congressen voor criminele antropologie (waarbij o.a. de criminele statistieken van de V.S. besproken werden) en waren het de Verenigde Staten die het initiatief namen voor de internationale penitentiaire congressen, nieuwe stijl, in 1872 in Londen. Zie hierover CH. LUCAS, *Observations relatives au congrès pénitentiaire de Londres présentées à l'Académie des sciences morales et politiques*, Orléans, E. Colas, 1872, 64 p. De organisatie werd toevertrouwd aan dr. Enoch C. Wines, secretaris van de National Prison Association of the United States. Veelzeggend was ook de

verschillende wetten en wetsontwerpen van Lejeune. De invloed van Prins, die vlot Engels sprak, is hierbij waarschijnlijk geen onbelangrijk gegeven. De verhouding tussen de Angelsaksische en (West-) Europese wereld kwam onder meer tot uiting in zijn dankwoord op het internationaal penitentiair congres in Washington (1910): “*Nous venons, non pas enseigner, mais apprendre...*”.²⁰⁴ Dezelfde fascinatie kon men ook terugvinden bij Van Hamel, die andere stichter van de UIDP. Hij schreef veel van de ideeën van de UIDP toe aan het Verenigd Koninkrijk. Hij vermeldde onder meer de benadering van de jeugddelinquentie en de voorwaardelijke veroordeling en invrijheidsstelling. De verdiensten van de organisatie zelf situeerde hij eerder in de multidisciplinaire en wetenschappelijke studie van de criminologie.

samenstelling van het deelnemersveld. Onder de 339 deelnemers bevonden zich 193 Britten en 81 Amerikanen.

²⁰⁴ L.-C. GUILLAUME en E. BOREL, *Actes du Congrès Pénitentiaire international de Washington. Octobre 1910*, Groningen, 1913, vol. 3, 571.